

„Légy tudatában értékeidnek!”

A Kazinczyról elnevezett Szép magyar beszéd verseny értékelése, Győr, 2005. ápr. 24.

Tisztelt Polgármester Úr! Tisztelt Igazgató Úr! Kedves Kollégák! Kedves Diákok! Hölgyeim és Uraim!

1. Negyvenedszer gyűltünk össze itt, Győrben, hogy a Kazinczyról elnevezett Szép magyar beszéd verseny keretében hitet tegyünk a helyes és szép kiejtés mellett. Negyven év a népek történetében nem nagy idő, de kevés olyan nyelvapoló szervezet, rendezvény van – ha egyáltalán van! –, amelyik immáron négy évtizeden át évi rendszerességgel és soha nem lankadó lelkesedéssel mozgósította – a mi esetünkben – a középiskolásokat e nemes cél érdekében. Hála az alapítónak, Péchy Blankának, hála a rendezvény elindítóinak, mindenkori megszervezőinek és hála lelkes felkészítő tanárainknak, valamint a valóságos főszereplőknek: diákjainknak! Bár Deme professzor úr méltó szavakkal emlékezett meg az elmúlt negyven évről, egyszerűen nem tudom megállni, hogy meg ne idézzem legalább Z. Szabó Lászlónak, az egyik elindítóinak és Hérics Lajosné Arankának, az egyik továbbvivőnek az emlékét. Erre az értékelésre készülvén, kezembe akadt Z. Szabó László meghívó levele: milyen kedvesen kért a zsűri munkájában való részvételre, és milyen meggyőző és bízós szavakkal ecsetelte a verseny szerepét, fontosságát. Aranka meg úgy jelenik meg előttem, mint akinek csak e verseny megszervezése és a vele kapcsolatos – mondhatnánk – tudománytörténeti könyvecskék, könyvek megjelentetése lett volna a feladata. Köszönet még egyszer mindenkinek: eltávozottaknak és mai résztvevőknek egyaránt.

Mielőtt mostani versenyünk eredményeiről és esetleges negatívumairól szólnék, engedtessek meg, hogy korábbi szokásainkhoz híven felvessek és egy kissé körüljárjak egy olyan kérdést, amely mai nyelvünket közelről érinti, és amely egyszerre tudományos és gyakorlati.

2. Induljunk ki gróf Széchenyi Ferencnek, Széchenyi István édesapjának, a Magyar Nemzeti Múzeum és benne az Országos Széchenyi Könyvtár megalapítójának egy fontos mondásából: „Légy tudatában értékeidnek!”

Én ezúttal anyanyelvünkre, a magyar nyelv értékeire gondolnék, és a továbbiakban azt szeretném igazolni röviden, hogy milyen értéket képviselt ezer éven át, és főként hogy napjaink nyelve mennyire élő, teremtő, idegen szóval: mennyire kreatív jellegű, azaz mennyire képes a mindenkori szükségletnek megfelelően megújulni, gyarapodni.

A múltból csupán a következőkre utalok. Nyelvünk fejlettségét jól mutatja a XII. század végi Halotti beszéd és a száz évvel későbbi Ómagyar Mária-siralom igen magas esztétikai színvonala. Hasonlóról tanúskodnak a középkori népi imádságok. Erdélyi Zsuzsanna, e műfaj kiváló kutatója nemrég azt állapította meg, hogy a magyar középkori népi imádságok – a románokkal és az oroszokkal együtt – sokkal szebbek, mint nyugati rokonaik. Aztán a XVI. század utolsó harmadában Balassi Bálint a kortárs Shakespeare szonettjeivel és a francia Pierre de Ronsard verseivel azonos szintű költeményeket alkotott. Világirodalmi színvonalat képviselt a továbbiakban Arany, Petőfi, Jókai, és ki gondolná, hogy Vörösmarty Szózata ott volt Runeberg – egyébként eredetileg svéd nyelvű – finn himnuszának az ihletői között. Még továbbmenve: a mi sikeres nyelvújításunk mintául szolgált a múlt század húszas éveiben a Kemál Atatürk köztársasági elnök sugallta török nyelvújításnak. Aztán Közép-Kelet-Európában Ady Endre úgyszólván egyedül képviselte magas szinten a szimbolizmust.

Csoda-e hát, ha az európai hírvé nyelvtudós, Bárczi Géza ilyen sajtóságait emelte ki nyelvünknek: „Színes, változatos hangzás, rendkívüli metrikai rugalmasság; tömörség, szoros logikai kapcsolás,

finom árnyaltság, képszerűség; pontos fogalomalkotásra való képesség; hajlékony mondatszerkezet” (A magyar nyelv életrajza. Gondolat K., Bp., 1963. 387). De mindezt a külföldiek is elismerték. A számtalan nyelvet beszélő Giuseppe Mezzofanti, a vatikáni könyvtár őre így nyilatkozott például a XIX. század harmincas éveiben: „A magyarok nem tudják, micsoda kincs rejtőzik nyelvükben.” És az indoka: „Az olasz és a görög után minden más nyelv előtt leginkább dallamos és a verselés szempontjából legjobban fejlődésre érdemes nyelv.” Az angol műfordító John Bowring, aki Magyarországon is járt, és 1837 júliusában találkozott Toldy Ferencsel és Vörösmartyval, hasonló véleményen volt: „[A magyar] olyan nyelv, amelyik önmagában következetesen és szilárdan fejlődött, és melyben mély logika rejlik, párosulva az erő és hangzás alkalmazkodóképességével és rugalmasságával.”

3. Az a kérdés most már, hogy ma, ebben a felgyorsult, internetes világban, amikor a technika nap mint nap beláthatatlan módon fejlődik, megőrizte-e nyelvünk korábbi tulajdonságait, lépést tud-e tartani egyáltalán a kívánalmakkal, élő, alkotó, kreatív orgánum-e igazán.

De mit is jelent közelebről a nyelv élő, alkotó, kreatív volta? Röviden azt, hogy állandóan és – mondhatnánk – könnyedén, szinte szellemesen hoz létre új elemeket: szavakat, kifejezéseket, nyelvtani eszközöket, szerkesztésmódokat, stilisztikai megoldásokat.

Hogy a mi nyelvünk ma is ilyen, azt éppen XX. századi nagy költőink is igazolják. József Attila például ezt írta: „Nyelvünk ízei gazdagon kiforrtak. A magyar szóból finom műszer lett, zajtalan sebességű gép, mellyel a mérnöki elme könnyedén alakíthatja fogalmait. De a lélek homályos vidékeink is lágyan kiemeli mélyeiből költőink ihlete. Nyelvünkkel megmintázhatjuk a kövágó motorok pezsgő zaját s az udvar sarkában gubbasztó maroknyi szalmazemét alig-alig zizzenő rebbenését. Egyszóval nyelvünk ősi és modern, erdei, mezei, városi, ázsiai és európai.”

Hasonlóképpen vélekedett Illyés Gyula. „Nyelvünk változatlan erejét mutatja – írta egy cikkében –, hogy képeit a modern életből – az iparéból – éppoly könnyedén veszi, akár hajdan, amikor főleg a természet nyújtotta az anyagot.” És később ilyen példákat hoz: *rákapcsol*, *begerjed*, *falaz*, *csöbe húz*. Másutt pedig ezt jegyzi meg: „A magyar, egyebek közt azért élvezetes nyelv, mert még nem kövesedett meg, még alakítható. Alig kisebb erőfeszítéssel, mint a nyelvújítás korában.”

4. Most pedig lássunk néhány kiragadott példát az eddig mondottak igazolására. A hangzását illetően egyik legnagyobb huszadik századi költőnkre, Weöres Sándorra hivatkozom. Ezt írta 1939-ben: „Mintha a ritmus összes ördögeit a magyar nyelvbe csukta volna az Isten”, majd megjegyezte: „Körülbelül húszféle verslábát próbálgatok a magyar versbe” (Magyar Orpheus 155).

Az alkotó, kreatív jelleg legjobban a szókincsben tükröződik. Az utóbbi tíz esztendőben több mint tízezer új szó született – állapítja meg Minya Károly „A mai magyar nyelvújítás” c. munkájában (Tinta K., Bp., 2003). Új tárgyat jelöl például az *autóriasztó*, az *árukatalógus*, az *üzene-trögzítő*; új intézményt nevez meg az *alkotmánybíróság*, a *menekülttábor*, a *terméktanács*; új eljárásra vonatkozik a *hatáselemzés*, a *pilótajáték*, a *zsebszerződés*; új foglalkozást jelent a *természetgyógyvász*, az *informatikus* és új sportágat a *fallabda*, a *sibalett*. És hogy tréfás megjelölésekre is utaljak: a *vérmérséklet* mintájára létrejött a *bérmérséklet*, a *történelmi jóvátétel* analógiájára a *történelmi lóvátétel*, az *ad hoc bizottság* helyébe a *hipp-hopp bizottság*. Számos angol szó immár jövevényszóvá lett, vagy jelentős lépést tett afelé: *bébiszitter*, *flopi*, *lizing*, *lobbi*, *szolárium* és az egyetlen olasz jövevény: a *kapucsinó*. Nem csodálkozhatunk hát, hogy nyelvünkben általában a rokon értelmű szavak hosszú sorából válogathatunk éppen a pontos kifejezés érdekében.

A teremtő, kreatív jelleg megmutatkozik a nyelvtani eszközök területén is, gyakran a gazdaságossággal párosulva. A *fiú* – *fia* alakpár mellett létrejött a *fiú* – *fiúja* változat. A *fiúja* mint új alakváltozat új jelentést is kapott: ’valamely leánynak a kedvese’. Ugyanígy született a *nő* – *neje* mellé a *nő* – *nője* változat, az utóbbi szintén új jelentéssel: ’valakinek a szeretője’. Sőt elvonódott a *nej* is, a feleség tréfás megjelölőjeként.

Egy másik, elvben hasonló példa. Ismeretes, hogy bizonyos névszók a többes számban *-ok* vagy *-ak* végződést is felvehetnek. Tehát van *gyorsok* és *gyorsak* alakváltozat. Aztán van *üditők* és

üditőek variáns. A két változatot nyelvünk szófaji megkülönböztetésre használja fel: a *gyorsok* főnév, tehát a jelentése: 'gyorsvonatok', a *gyorsak* meg melléknév. Úgyszintén az *üditők* 'üditő italok', azaz főnévi jelentésű, az *üditők* pedig melléknév, tehát azt jelenti, hogy frissek.

Aztán névutók, igeikötők állandóan, napjainkban is keletkeznek, valójában a gondolkodás finomodása következtében. Például valaminek az *alapján, folyamán, útján* mind huszadik századi keletkezésűek. Már igeikötő a *haza-* (pl. *hazamegy*), elindult felé a *jóvá-* (pl. *jóváhagy*), a *végig-* (pl. *végiggondol*) és az út elején van a *közzé-* (pl. *közzétesz*).

A továbbiakban szeretném hangsúlyozni, hogy a szleng – amellyel elsősorban az ifjúság él, de amely benyomult a városiak társalgási nyelvébe, sőt bizonyos polgárjogot nyert a televízióban, a rádióban, a filmnyelvben, a színdarabokban is – egyáltalán nem kismértékben képviseli a teremtet, kreatív jelleget, a szellemességet. Felhasználja például az argóelemeket (pl. *meló, csaj, csajozik*), merít a csoport- és szaknyelvekből (pl. a sportból: *szerelés 'öltözék'*, a katonanyelvből: *terepjáró 'cipő, bakancs'*, a színházi életből: *visszatapsolták 'megbukott'*), kedveli aztán a játszi és kicsinyítő képzős formákat (pl. *dizsi 'diszko', szeszko 'alkohol', gyengusz 'gyengélkedő'*), a képszerű kifejezéseket (pl. *karosszéria 'a nők alakja'*; a katonai szlengből: *bivalytej 'feketekávé', inkubátorszökevény 'kis termetű', ezreddiszko 'ezredsorakozó', vonatkozás 'kúszás az ágy alatt', bocipullman 'marhavagon'*).

A szlenget és – mondhatnánk – az internetes nyelvet a szellemesség, a közvetlenség, a rendkívül gyors változás, a minden újra való reagálás jellemzi. Amíg tehát a nyelvi kifejezésbeli lehetőségeket gazdagítja, a szleng és az internetes nyelv is fontos képviselője lehet egy-egy nyelv, benne a mi nyelvünk teremtő, kreatív jellegének. Ezúttal csak mintegy zárójelben utalok rá, hogy természetesen nem feledkezhetünk meg a szleng és az internetes nyelv lehetséges – és tegyük hozzá: nem ritka – negatívumairól: jellemző lehet rájuk ugyanis a durvaság és trágárság, egyes szavak és kifejezések agyonhasználása és az idevágó szavaknak nem a helyzethez illő alkalmazása. Ez utóbbiakat mindenképpen kerülni kell.

Összefoglalásként még egyszer megállapíthatjuk, hogy nyelvünk nagyon is élő, alkotó, a szerepét, funkcióját magas szinten ellátó orgánus. Ez adjon hát erőt nemzeti létünk megtartásához, megerősítéséhez!

5. És itt az ideje, hogy rátérjünk az idei verseny általános értékelésére. Az előadottak alapján azt kérdezhetném, tükrözte-e, kedves diákok, a ti szereplésetek azt az erőt, azt az alkotó kedvet, amely nyelvünket jellemzi? Erre a kérdésre, ha mindjárt áttelelesen is, hiszen ezúttal mások szövegét reprodukáltátok, feltétlen „igen”-nel válaszolhatunk. Miért?

Természetesen a verseny részletes értékeléséről ezúttal nem lehet szó. Ezt megtettük külön a versenyzőkkel és a felkészítő tanárokkal. Csupán néhány pozitívumot és a jövőben kijavítandó jelenséget sorolok fel.

6. Kezdem azzal, hogy valójában minden évben előbbre lépünk, jóllehet a diákság mindig változik, és – hála Istennek – újabb és újabb tanárok lépnek közénk.

a) Szinte nincs már gondunk a hangképzéssel. Legfeljebb az *sz, s, z* kisebb mérvű pösze ejtésével találkozunk.

b) Aztán hasonlóan nagyon megritkult az úgynevezett éneklés, a szólam- és mondatvégek felkapása.

c) Úgyszintén a patetikus hangnem, a szinte átszellemült ejtémód.

d) Még fontosabb, hogy az idén találkoztunk a legtöbbször természetes hanghordozással.

e) Továbbá a szöveg egyre inkább kezd szöveg lenni.

f) Annak külön örültünk, hogy a kötelező szövegnek a felolvasását, amely különösen az írásjelek feloldását illetően több buktatót tartalmazott, a vártól sokkal jobban oldották meg diákjaink. Egyébként ezt állapította meg a csoportokat meglátogató szerző, Deme professzor úr is.

g) Az is örömdolgozó, hogy az előforduló idegen neveket, szövegrészt, mint például Rimbaud, Poe, „*lectori salutem*” stb. – helyesen ejtették ki a felolvasók.

h) Örvedetes a fiúk számának a megnövekedése. Fiúktól, lányoktól sok szép orgánumú ki-ejtést hallottunk.

i) Külön szólok a szabadon választott szövegekről.

Örvedetes mindjárt, hogy néhány kivételt nem tekintve, ki-ki az egyéniségéhez illő szöve-
get választott; hogy ezek a szövegek változatosak, tartalmilag érdekesek voltak (pl. Kosztolányi
„Portugálul olvasok” c. írása; Hanthy Kingának a média hatásáról szóló cikke; stb.); és nem utol-
sósorban tartalmukban örök értékeket képviseltek, mint a haza- és szülőföldszeretet; az anyanyelv
meghatározó szerepe; a másik ember megbecsülése; a múlt és a hagyomány tisztelete és így to-
vább. Egyébként a gimnáziumi részlegben Kosztolányi hétszer, Márai és Csoóri Sándor hatszor,
Babits, Móra, Pilinszky, Benedek Elek kétszer szerepelt, de választottak szöveget Deme professzor
úrtól és Z. Szabó Lászlótól kétszer, aztán Lőrincze Lajostól, Szende Aladártól stb.

És lássuk a negatívumokat, a javítanivalókat:

a) A szövegnek mondatokra, szólamokra tördelése még mindig előfordul. Sőt ennek a leg-
rosszabb változata is: amikor a versenyző magasan kezdi a mondatot, aztán lejjebb-lejjebb száll, és
a mondat vége már alig hallatszik.

b) Az írásjelek: a pontosvessző, a kettőspont, a gondolatjel, a zárójel, az idézőjel visszaadá-
sával még sok a baj.

c) Szövegtévesztéssel nem sokszor találkoztunk, de annyinak sem szabad előfordulnia.

d) Csak eredeti szöveget válasszunk, fordítást ne. Az idén is szerepelt egy fordítás.

7. Értékelésemet még egyszer a köszönet szavával zárom. Köszönet a Kazinczy Gimnázium
igazgatójának, tanárainak, Győr városának és mindenkinek, akinek része volt abban, hogy igen
kellemes körülmények között bonyolíthattuk le a versenyt.

Folytassuk további negyven évig ezt a nemes versenyt! Találkozunk hasonló célból egy év
múlva is itt, Győr városában.

Szathmári István